
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.18.29.2023.7>

UDK: 811.163.42'36:821.163.42.09 Martić G.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 24. I. 2023.

Prihvaćeno: 21. IV. 2023.

MARIJANA GALIĆ

Srednja strukovna škola Posušje

marijana.galic0312@gmail.com

POGLED U JEZIK MARTIĆEVA EPA OBRANA BIOGRADA GODINE 1456., SLAVJE SVETOGA IVANA KAPISTRANSKOGA

U radu se proučava jezik Martićeva epa *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskoga*. Djelo je podijeljeno u četiri dijela: *Poslanstvo, Vieće, Sprema i Pobjeda*. Na početku epa nalazi se godovna čestitka biskupu Josipu Jurju Strossmayeru, a na kraju *Bojna molitva*. Tiskan je u Đakovu 1887. godine u biskupijskoj tiskari. U epu koji se temelji na povijesno-religioznoj tematici uočava se da je Martić slijedio franjevačku spisateljsku tradiciju, usmenu književnost, prateći jezična načela zagrebačke filološke škole, a držeći se, pak, srednjobosanskoga idioma. To se uočava kroz slovopis, pravopis, fonologiju, morfologiju, sintaksu i leksik.

Ključne riječi: jezik; ep; franjevac; slovopis; pravopis; fonologija; morfologija; sintaksa; leksik

Uvod

Franjevci su Bosne Srebrene bili iznimno važni ne samo za kulturno djelovanje i širenje nacionalne svijesti kod Hrvata nego i za razvoj jezika kroz višestoljetni bogati spisateljski rad. Tomu je krugu pripadao i fra Grgo Martić¹ (1822. – 1905.) koji je uvelike pridonio širenju ilirskih ideja u plodnu spisateljskom narodnom pjesništvu. Martić je bio središnja bosanskohercegovačka ličnost 19. stoljeća, ugledan franjevački svećenik Bosne Srebrene, proslavljeni pisac i intelektualac koji povijesna zbivanja pretače u deseteračke stihove prateći vodeće hrvatske ilirce. Martić je ujedno i najplodniji bosanskohercegovački pisac 19. stoljeća, kojemu su životne okolnosti u kojima se nalazio utrle put u književnost. Naime, on je pisao o društvenim, kulturnim, političkim, ali i vjerskim prilikama u Bosni. O tome svjedoče njegova djela poput *Osvetnika* ili, pak, *Zapamćenja*, u kojima je iznio osobne reminiscencije zbivanja u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću. Kroz svoj dugovjeki život našao se u nezavidnu položaju u Bosni i Hercegovini. Život s turskim vezirima i pašama, ali i s austrougarskim vlastima te okupacija Bosne i Hercegovine 1878. godine učinile su njegov književni rad živom slikom stanja u Bosni i Hercegovini. Tu živu sliku nastojao je vješto prikazati uz jezične osobitosti koje su karakteristične za franjevačku književnost, ali i područje srednjobosanskoga dijalekta, prateći načela zagrebačke filološke škole i okrećući

¹ Fra Grgo Martić rodio se u Rastovači pokraj Posušja u zapadnoj Hercegovini. Školovao se u Kreševu, a potom i u Požegi, Zagrebu i Stolnome Biogradu u Mađarskoj. Studirao je filozofiju u Zagrebu (1839. – 1841.) i tu je upoznao ilirske vođe: Ljudevita Gaja, Stanka Vraza, Vjekoslava Babukića, Bogoslava Šuleka, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i druge važne ličnosti hrvatskoga ilirskog pokreta s kojima je bio u bliskim kontaktima. „U skladu s Hrvatskim nacionalnim preporodom, te širenjem i ostvarivanjem hrvatskog nacionalno-političkog programa, razvijao se i djelovao fra Grgo Martić na području političke i nacionalne orijentacije” (Korunić 1996: 77). Kao franjevački svećenik djelovao je u Kreševu, Osovi te kao župnik u Sarajevu. Naime, Martić je bio obrazovan čovjek, a poznavao je latinski, talijanski, francuski, turski, mađarski i njemački jezik (Usp. Milaković 1906: 30). Tako su ga franjevci cijenili te je obavljao važne diplomatske poslove s turskom, austrijskom i francuskom vlasti. Osim *Osvetnika* koji su mu donijeli naslov *hrvatskoga Homera*, poznati su mu memoari *Zapamćenja*, *Posvetnici*, brojne pjesme i prigodnice pisane deseteračkim stihovima, ugledavši se na Kačića i Relkovića, a u njegovim se stihovima osjetiti i mažuraničevski duh. U tome je duhu nastao i ovaj religiozni ep na povijesnoj podlozi borbe s Turcima *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskoga*.

se hrvatskoj jezičnoj koncepciji. U epu *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskoga* iz 1887. godine, koji se temelji na povijesno-religioznoj tematici, očituje se jezik zagrebačke filološke škole jer su se franjevci nakon okupacije okretali Hrvatskoj. To se vidi po slovomisu, morfonološkome pravopisu, fonologiji, morfologiji, sintaksi, ali i leksičkim osobitostima karakterističnima za Martićev jezik nakon austrougarske okupacije 1878. godine.

1. Jezik Martićeva epa *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskoga*

Martićev ep *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskoga*² sastoji se od četiri dijela: *Poslanstvo*, *Vieće*, *Sprema* i *Pobjeda*, a na kraju je prikazana i *Bojna molitva*³ kao dodatak epu. Ep je

² Sveti Ivan Kapistran franjevac je talijanskoga podrijetla koji je boravio na hrvatskim područjima, a umro je u Iloku. Bio je učenik Bernardina Sijenskoga, za čiju se kanonizaciju zalagao. Postao je jedan je od najvećih propovjednika Crkve, a pripisuju mu se brojna čudesa za života (Usp. Andrić 1998: 1-26). Na početku epa fra Grga Martić navodi: *Pjesma je iz povjestnice O. Amanda Hermannna, koji je u životopisu sv. Ivana Kapistrana obranu Biograda opisao, držeći se suvremenih povjestničara, a osobito Teleukacija dosmrtnoga druga sv. Ivana Kapistrana*. U drugoj opsadi Beograda iz 1456. godine papa Kalisto III. Poslao je svoja izaslanika, kardinala Juana Carvajala, da povede križarski rat protiv silne turske vojske. „Pored papinskog izaslanika Carvajala, na obrani Ugarske, radio je i erdeljski vojvoda Janko Hunjadi, od 1453. natkapetan hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Općoj obrani zemlje u svim okolnostima, posebno je pridonio poznati propovjednik protiv šizmatika i heretika u Austriji, Češkoj, Njemačkoj i Poljskoj, talijanski franjevac Ivan Kapistran, koji je u Erdelju na poziv Hunjadija stigao koncem 1455. godine” (Mijatović 1987: 157). Nakon što su kršćani obranili Beograd, 22. srpnja 1456. godine Turci su se odlučili na povlačenje. Zbog širenja zaraznih bolesti, naročito kuge, vojvoda Janko Hunjadi umire 11. kolovoza iste godine, a sveti Ivan Kapistran 23. listopada 1456. godine. Papa Kalisto III. je u znak pobjede nad Turcima u Beogradu odredio da svaki dan u podne zvone zvona kao poziv na molitvu. Opsada Beograda iz 1456. godine povijesni je događaj koji su opisali mnogi povjesničari i opjevali književnici, kao što je i Hanibal Lucić opjevao u svojoj drami *Robinja* vojvodu Janka Hunjadija: *“I veća porodi slava mu se totu / Neg Janku vojvodi i Vuku despotu (165-166)*. Za Jankom vojvodom krije se otac Matije Karvina Hunyadi Janos (u našim narodnim pjesmama: Sibinjanin Janko), a Vuk despot jest Vuk Grgurević (u narodnim pjesmama: Zmaj Ognjeni Vuk). Očigledno je da se Lucić nije poslužio onim formama imenâ što dolaze u narodnim pjesmama, već oblicima Janko vojvoda i Vuk despot, a ti su oblici bili svojstveni hrvatskim jezikom pisanim historijskim izvorima onog vremena” (Vončina 1976: 143).

³ U bilješci na kraju molitve Martić napominje da se iza smrti sveca Kapistrana kod mnogih vojnika nalaze zapisi ove molitve, jer se drži da je njegova.

povijesno-religiozne tematike. Djelo je tiskano u Đakovu u biskupijskoj tiskari 1887. godine. Josipu Jurju Strossmayeru, koji je bio bosanski i srijemski biskup s rezidencijom u Đakovu, posvetio je godovnu čestitku na početku epa: *slavnomu imendanu preuzvišenoga i presvietloga gospodina Josipa Jurja Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačkoga*. Nije slučajno da se fra Grgo Martić upustio u pisanje ovoga epa, o čemu svjedoči i korespondencija Strossmayer – Martić⁴. Složene prilike 19. stoljeća u Bosni i Hercegovini, u kojima se našao i fra Grgo Martić, kao da su zahtijevale slijediti franjevačku jezičnu i književnu tradiciju. Tako je Martić, uključujući i ovaj ep, prikupljao građu oslanjajući se na usmenu književnost, franjevačku spisateljsku tradiciju i srednjobosanski jezični idiom, ali se može uočiti i utjecaj zagrebačke filološke škole.

1.1. Slovopis

Martić je pratio slovopis zagrebačke filološke škole, primjerice: „Grafem za fonem /ž/ u pismu zagrebačke filološke škole zbog morfološkoga pravopisa nije postojao, ali se može pronaći uglavnom u turskim riječima pisan dvoslovom dž” (Baković, Grčević 2018: 11) poput riječi *handžar* (dvosjekli mač) (48)⁵.

Fonem /ǰ / u cijelome djelu Martić upotrebljava dvoslovno *dj*: božije stalno *providjenije* (12); da jim *dodje* (13); *štogodj* ima *ladja* (14); koji s njime *podje* (14); *idje* lovit lisice i zece (18); ti *neidji* u boj (20); da u boj *podješ* (20); kako ti je *naredjivo* papa (20); pa prigledaj u njem *providjenije* (25); pijuć vino i *djakonišući* (28); dok Kapistran na Dunavo *sadje* / a kad šcede da u brodić *udje* (31); dva *Madjara* (32); a glad pate *jadjeni gradjani* (35); znaju *vojskovodju* svoga (41) i dr. Ne treba ni isključiti

⁴ U arhivu samostana u Kreševu nalazi se korespondencija između fra Grga Martića i biskupa Josipa Jurja Strossmayera. U pismu od 30. studenoga 1885. godine Martić čestita Strossmayeru na proslavi blagdana svetoga Ivana Kapistrana: *Dočim Vi našega vitežkoga Sveca Kapistrana u Sliku onako uzvišeno proslaviste, dočim Premilostivi pristup K' Njegovu Veličanstvu u Beču obaviste, te dočim onako srdačni i velebn dočik u Zagrebu uživaste, na čemu Vam se svemu iz dna srca moga radujem i čestitam*. To je očito bio i povod proučavanju, istraživanju, a potom i pisanju epa jer je djelo već 1887. godine tiskano u biskupskoj tiskari u Đakovu.

⁵ U zagradama se nalazi broj stranice epa na kojoj se može pronaći koja riječ ili, pak, cijeli stih.

čitanje *dj* kao čuvanje starine. Moguće je da jotacija nije do kraja izvedena. Jedan je primjer gdje upotrebljava dvoslovno *gj*, i to kod turcizma *gjemija* (*lađa, brod*): na *gjemiju* bojnu (39) ili i *gjemiju* pokrhalu sjajnu (39).

Fonem /ć/ pronalazimo: puno *Hrvaćana* (Hrvata) (42); *nesrećna* (nesretna) toga brane grada (48); *hćede* (htjede) srknut čemernicu kavu (62); kudgodj *hćeo* (htio) i nado se zdravlju / najstrag *hćeo* (htio) da u Ilok podje (75). Bilježi i jotaciju *tj* u primjerima *hćede, hćeo*.

Martić često upotrebljava sekundarno /h/ tamo gdje ga ne očekujemo, poput: Rumeliju *lahko* (lako) bi uzeli (67); križ na moja prsa *uvehnutu* (uvenuta) (12); pa na noge skoćio *lagahne* (lagane) (12); i kad *plahne* (plane) hiljadu vatara (43).

Zamjećuje se i da za današnju suglasničku skupinu *hv* Martić upotrebljava *f*: *fala* (hvala) Bogu (8); *prefatio* (prihvatio) rieč (19); na *dofatu* (dohvatu) bilo (54); i na tom ti *fala* (hvala) (55); ako su se i *fatili* (uhvatili) bjega (68), ali bilježi se i primjer zamjene *v* u *f*: da bez *fajde* (vajde) na grad udaramo (61). To je u skladu s osobitostima većine hrvatskih govora u Bosni (Pranjkić 2000: 121), odnosno kod većine bosanskih franjevaca 18. i 19. stoljeća.

1.2. Pravopis

Morfonološki pravopis su u 19. stoljeću pratile zagrebačka filološka škola, ali i bosansko-hercegovačka spisateljska djelatnost. „Takav se pravopis odlikuje nejednačenjem suglasnika po zvučnosti, zadržavanjem suglasnika *t* u suglasničkoj sekvenciji *-stn*, dosljednom primjenom sekvencije *-čtvo* u pismu” (Baković, Grčević 2018: 12). Primjeri su takva pravopisa kod Martića: *povjestnice, povjestničara* (uvod); *odpisati* (12); *odpušćati* (13); *junačtvo* (14); *društva* (15); *poslaničtvo* (20); *izporieći* (21); *podpisati* (29); *obsadnici* (30); *uzput* (32); *zdogovor* (36); *obsjednuta* (38); *teški* sukob (41); *sdružila* (43); *obkope* (47, 56); *razkrvare* (49); vojvoda njima *prosborio* (59); *razstat* (69); *bezsmrtna* (72); *uzživa* (72); *bolestniku* podaleko bilo (76) itd.

Fra Grgo Martić rodom je iz Rastovače pokraj Posušja (zapadna Hercegovina) i po tome „pripada prostoru imotsko-bekijskog govora, koji je izrazito ikavski, s neznatnim brojem leksičkih ekavizama” (Šimundić 1971: 24-25). Zagrebačka filološka škola piše *ie* za ijekavski odraz jata, a *je* za jekavski odraz jata. Ipak, kod Martića pronalaze se primjeri jekavskoga odraza, troslovnoga *ije*, ali i dvoslovnoga *ie*. „On je, dakle i po svom književnojezičnom opredjeljenju ijekavac, jer pripada ilirskoj struji u Bosni i Hercegovini” (Kuna 1983: 37). Primjeri odraza jata u djelu jesu: *mjesec* (5); *vjera* (5); *besjediti* (6); *svjetovanje* (8); *isjeći* (9); *svjetina* (13); *zapovjednik* (15); *pjevati* (16); *zavjetnici* (34); *djeca* (56); *djevojke* (56) itd. Za razliku od zagrebačke filološke škole Martić uglavnom dugi jat piše troslovnim *ije*, a rjeđe dvoslovnim *ie*, kako je to bilo pravilo u zagrebačkoj filološkoj školi: *bijelo* (15); *dvije* (34); *vijerno* (50); *tijelo* (53); *obiye* (55); *cijelo* (56); *bijedne* (56); *zvijezda* (61) itd. No, u djelu se mogu pronaći i riječi s dvoslovnim *ie*, što se također može oprimirati: *cvieće* (5); *mriet* (6); *pripoviedo* (7); *griešiti* (8); *sviet* (8, 13); *biela* (8); *ciela* (9); *zievnut* (9); *drugiem* (10); *najprie* (10); *kriepost* (12); *liepo* (14); *dvie* (14); *vieće* (16); *zalieвка* (17); *rieč* (19); *tiem* (19); *priestolja* (20), *sliediti* (23); *sliedbenici* (23); *odielo* (23) itd. U djelu se nalaze i kolebanja između *ije/ie*: dvije *zviezde* (34), a drugi put *zvijezda* danica (61); *dvie* knjige (14) ili *dvije* zviezde (34); slugo *vierna* (29), a onda *vijernu* Kapistranu drugu (50).

Ikavicom piše tek nekoliko riječi: da bi mogli sili *odoliti* (odoljeti) (17); pa *prigledaj* u njem providjenje (pregledaj) (25); jer nam bjehu oči *zablištale* (zablještale) (61). U samome naslovu pronalazi se ikavski odraz jata kod ekonima *Biograd*. Zanimljivo je i to što je i Strossmayer, kao autoriret s kojim je bio blizak, održavao žive veze kroz korespondenciju i osobno, bilježio konim *Biograd* (Usp. Kolenić 1990: 62), a, primjerice, u svojim *Zapamćenjima* bilježi *Spljet* ili pak *Pulj*.

U djelu se pronalaze riječi „u kojima se osjeća grafijski uzus latinskoga jezika pa se *i* piše tamo gdje bi trebalo stajati *j*” (Pranjkić 2008: 54), primjerice: *Nasliedniče* Asiskoga Frane (16); *Niemci* (18); a oni mu *cieluju* opanke (41). Opet se mogu pronaći nesigurnosti, pa tako na istoj stranici piše: *Knige* štili pa se veselili / Jer je dobro kako *knjige* kažu (21).

Neke opće imenice Martić piše velikim slovom, poput: Još ću poslat *Fratre* na sve strane (34); Osnažit će u boj *Muslomane* (69); A *Franjevci* braća mu sliedovna (79). Nazive poglavara i vladara također piše velikim slovom: Pa vidio *Duždova* Bajloza (24) ili Kada *Sultan* presluša viećnika (47). Ktetike piše velikim početnim slovom: I *Germanski* ponositi gradi (8); I glavnoga *Ugarskog* junaka (10); Treću piše knezu *Zaladskomu* (29), a onda se pronalazi: U Budimu gradu *ugarskomu* (16).

U cijelome djelu Martić piše negaciju s glagolom skupa kao jednu riječ: *neima* uzdanja (18); *nezadese* jadi (19); Evropu *nepregazi* (19); *neosvetiv* imena (34); *neboj* mi se (34); da se *neizdaju* (42); *neudru* o rudinu (48); *neštedi* junaka (48); *nemože* dobavljati (53); nikomu *nebj*e (55); niko *nemakne* (57); on *nehaje* (58); *nemogosmo* (61); *nevrći* nas (61); što *nemogli* (62); ruke *nepopušta* (64); *nežale* poći (67) itd.

2. Fonologija

Kao i kod drugih franjevaca Bosne Srebrene čuva se odraz jata *je* kod zamjenica ili priloga (Usp. Pranjkić 2000: 201; Usp. Leženić i Musa 2009: 97), primjerice: *njekolike* (23); *nješto* (33, 44); *njekim* (33); *njeku* spravu (38); na *njekojem* ime Isusovo / na *njekojem* slika Ivanova / a najviše križa *njegovijeh* (42); *njekom* rane povezujuć ljute / *njekom* guleć striele iz tijela (53).

Šćakavizme pronalazimo ne samo u Martićevu jeziku nego i kod drugih franjevaca Bosne Srebrene. Oni su specifični i za jezik hrvatskih intelektualaca poput Strossmayera ili Račkoga. To je zapravo bila odlika tadašnjega standardnog jezika⁶, a mogu se čuti i u današnjemu govoru u Bosni i Hercegovini (Usp. Baković, Grčević 2018: 14; Usp. Kolenić 1990. 63). Primjeri su: za obranu puka *kršćenoga* (12); *odpušćaje* od pokore (13); da se *prašća* na obadva svieta (13); da ti bude *utočišće* (25); a kad *šćede* da u brodić udje (31); *njeki* slame, a *njeki bunišća* (56); ter Turčina

⁶ Mažuranić je u svojoj *Slovnici hervatskoj*, u poglavlju *Poraba nekójih slovah*, objasnio: u slovakah, koje-se obično sa št ili šć izgovaraju: šćuka (štuka), šćap (štap), plášć (plašt), šćav (štav), šćeta (šteta), obći, obćina (obšt, obština), išćem (išem) itd. (Mažuranić 1869: 29).

šćepo (64); a turačka na *ušćap* mjeseče / pa *ušćap* je *ušćapilo* sunce (66); pa ga vjerni *pomješćali* družu (75); i cielivat odar *dopušćali* (78) itd.

3. Morfologija

Zanimljivost je Martićeva jezika u sklonidbi pridjevskih i zamjeničkih oblika kojima je slijedio prethodnu stariju pisanu tradiciju. „Nastavci *-ijem* / *-ijeh* za I jd m. i sr. r., te za GDLI mn svih triju rodova pridjeva i pridjevskih zamjenica, osim što svjedoče o karakteristično-me dubrovačkom ijekavskom odrazu, jednaki su današnjem standardu“ (Lovrić-Jović, 2008: 228).

- G mn. pridjeva na *-ijeh*: *od družih kralja njemačkih* (18); *iz njegovih usta zlaćenih* (19); *pedeset druga valjanijeh* (24, 52); *sa svojijeh pola četenika* (31); *druga domaćijeh* (31); *jer su pune bojnijeh Srbalja* (36); *iz teškijeh šiba i kumbara* (38); *četirdeset broda ubavnijeh* (40); *usta pucanj teškijeh topova* (40); *bljuždji krvca ljutijeh boraca* (41); *čina nečastijeh* (42); *silnu vojsku silnijeh Turaka* (48); *druga slobodnijeh* (50); *presta piska turskijeh svirala* (56); *oda svije glava krunjenijeh* (67); *rieši grieha povoljnijeh* (71) itd.
- GDLI mn. pridjeva na *-ijem*: *spram Janoviem spravam ubojnijem* (40); *pak ćeš onda dijelit drugjem* (10); *za tvojiem križem svećeniem* (11); *da neklone duhom životniem / već se hrabri križem dobitniem* (14); *kako vodom tako i suhijem* (38); *sa svojijem bajracim katana* (40); *vidjaš li očima svojijem* (50) itd.

Kao što je to slučaj uopće u narodnome usmenom pjesništvu, i u Martićevu pjesništvu uočavamo zamjenu nominativa vokativom. Djelo obiluje primjerima vokativa zbog rime, ali i stiha deseterca: *po Isusu brate rodjeniče* (7); *da će tebe puče poslušati* (11); *što bijaše papin poslaniče* (16); *a ja ću ti biti pomoćniče* (19); *da mu za nju budem mučeniče* (20); *jad jadio u sebi junače* (28); *u tom jadu piše Kapistrane* (28); *ter u ritu nabasa djevojče* (33); *i svjetuje s njim se zatočniče* (36); *čim je Jankov stigo poručniče* (40); *odgovara njemu imenjače* (45); *a piše mi papin kardinale* (45); *i Carigrad posjeo junače* (47); *što jim svede božiji bojniče*

(52); pa i njegov blistaše *bajrače* (60); još ga moli i preklinja *sveče* (67) itd.

Karakteristično je to što gotovo u cijelome djelu Martić koristi kratku množinu kod imenica muškoga roda u odnosu na današnje stanje jezika. To je po Adolfu Veberu Tkalčeviću *plural*, a kod Antuna Mažuranića *višebroj*, koji može imati pravilnu i produženu sklonidbu. Martić je pratio Mažuranićevu preporuku da se koristi pravilna sklonidba, tako je i u ovim primjerima očit utjecaj zagrebačke filološke škole: prišivaj *križe* (11); dostignu ugarske *viteze* (15); što će spremić od zapada *kralji* (15); idje lovit lisice i *zece* (18); puni *brodi* hrane (26); *broda* ubavnijeh (40); njih on prima i *križe* jim dieva (41); upališe *tope* (48); padaju *zidi* (48); gazeć *leše* (49); među u *zide* krvave (49); srću Turci kano mrci *vuci*⁷ (48, 52); kad su *rove* lešim zatrpali (55); kano *lavi* ljuti (59); povrgnuli *rove* zakopane (60); i *kralji* se stužili (74). Tek na jednome mjestu koristi dugu množinu: i kad plahne hiljadu *vatara* (43) itd.

Uočava se *j* na početku skraćenih oblika zamjenica u dativu i akuzativu: Prikaza *jim* što mu papa piše (11); Da *jim* dodje i blagosov dieli (13); Da *jih* smjednu dočekati puste (17); Evo ti *jih* jošter nekolike (23) itd.

Često se ispred superlativnoga oblika javlja prefiks *po-* (ponajbolji) jer se time ublažava značenje superlativa, a primjeri su: *ponajprvlje* (7); *ponajbolje* (39, 67); *ponajviše* (42); *ponajtješnje* (51); *ponajžešču* (59); *ponajbližu* (66).

Infinitiv često dolazi bez završnoga *-i*, dakle u reduciranu obliku: na Turčina *zavojevat* (13); *ić'* u boj (13); *odagnat* dušmanina (13); *nežalit* blaga (17); *zavojštit* s nami (17); idje lovit (18); valja *branit* vjeru Isusovu (19); krenu Janko *redit* konjanike (22); što za vjeru *mrijet* jim je drago (22); a ja idjem još *sabrat* kršćana (35); a do čas je *bojat* se Turaka (45); a nareče *udarit* sa suha (46); vole *skapat* u krvavu jadu (53); nemojte mi *osramotit* Janka / nit *okaljat* križa slavobojna (55); hćede *srknut* (62); al mu paše *posrknut* nedaše (62); i dušmane *strašit* (62) itd.

Kao i kod drugih franjevac Bosne Srebrene i pisaca narodne usmene književnosti, tako i kod Martića pronalazimo krnji perfekt, odnosno

⁷ „U višebroju pred samoglasnikom i mjenja-se: k na c, g na z, h na s” (Mažuranić 1869: 40). Za današnje stanje hrvatskoga jezika u pitanju je glasovna promjena sibilizacija.

perfekt bez pomoćnoga glagola biti. Djelo obiluje primjerima krnjega perfekta, a navode se samo neki primjeri:

A kad *sabro čete* po Budimu, / Svi *pročuli* i sela i gradi, / Kakva čuda Kapistrane gradi, / Či'ela ga Ungarija viknu, / Svi biskupi i plemići harni, / Da jim dodje i blagosov dieli; / A to milo zatočeniku *bilo*, / pa *letio* od grada do grada, / *Proletio* sela i palanke, / *Nalazio* svagdje odzivnika, / *Kazivo* im što je muka prieka, / Na Turčina zavojevat kivna, / A svjetina *slušala* ga divna, / Pa jagmila križe napona se / I zavjete ić' u boj *zadala* ... (13);

Ter upane na gjemiji bojnu, / Gdje je sprava bila Mehmedova, / U njoj *bilo* i srebra i zlata, / I bajraka za darove vojsci, / Uz to blago paša odba-
branih, / Što čuvaše sultanovo blago, / Pa jim stiena *upala* na glavu, / I gjemiju *pokrhala* sjajnu, / I kad *bilo* da će tonut ladja, / *Ugledali* gradjani valjani, / Brzo *spali* pod kulu Nebojšu, / Pa *sletili* nakićenu ladju, / Što su u njoj nalazili živa, / To su oni stiskali oko vrata, / Dok jih voda nepodavi brza, / A dok ladju voda *neproždrla* / Dotle oni *ujagmili* blago, / I zdravo se *dobavili* grada (39);

Ili, na primjer: Kad u jutru *osinulo* sunce / I križarski *sievnuli* bajraci / I njihovi bubnji *zabubnjali* / I njihove trublje *zaurale*, Ko neimo svirale ni bubnja / Tuče sabljom po oklopu bojnu... (44);

Al jasnije Turcima je bilo, / Jer i odtle bješe počušnuti; / Dok se trećeg *dobavili* šamca, / Pa i na njegov *udrili* križari, / I tu dosta krvi se *prolilo*, / Dosta pustih ostanulo kapa, / Dok i odtle *maknuli* se Turci, / Pa u trećem rovu uzaprli, / Al i tu jih vatra *dostignula*, / I tu mnoga krvca se *prolila*, / Dokle čuda *ugledali* Turci, / Kad *vidjeli* sveca Kapistrana, / gdje iz njegov zrake *udarale* (59, 60) itd.

U djelu je česta uporaba i aorista: Gdje križ *uzeh* na ubave grudi (12); *Primih* rado dar milosti svete (12); Či'ela ga Ungarija *viknu* (13); Kad kardinal to *izreče* Janku (20); Ja ga *molih* da podje u vojnu (25); Već niko se neplaši Turaka / Gdje *vidjoše* medju se junaka. / Al veselje za vele nebilo, / Jer strašljivi *doprješe* glasi (31); Ču se nešto gdje u ritu cvieli, (33); *Obkoliše* ograde od grada, / *Natuljiše* šarampove šance, / *Upališe* tope i lumbarde (48); Kad turački *zatutnjaše* bubnji (52); A *upaše* u po grada Turci (53); Pa se bitka *započe* krvava (55); *Presta* piska turskijeh svirala

(56); Al ga *srete* s vojskom Kapistrane (57); Ter *udriše* putem najprečijem (59); Mi *vidjesmo* goliša derviša (60) itd.

Osim aorista Martić se koristi i imperfektom. Evo nekih primjera: I jošter mu *dojavljaše* papa (15); Što *bijaše* papin poslanice (16); Nit *bje* kralja, da prijestolje čuva (22); *Nevidjaše*⁸ bojca nikojega (28); Kada jutrom Ivan misu *čtaše*, / i sklopljenih ruku se *moljaše* (29); Što *čuvaže* sultanovo blago (39); Dotle Janko zide *opravljaše* (44); A drugi ga viečnik *sokoljaše* (47); I gdje *bjehu* Grci upravnici (47); Jer mu zet se *nahodjaše* Janko. / Uz njeg *bješe* još neki viteže / I on Ivan Gest se *prozivaše* (52); Jer *znadjaše* lukavost Turaka (57); Na štaku se trudan *opjeraše*, / Sjede vlase vjetar mu *nihāše*, / A niz lišca znoj ga *probijaše* (58); Pa i njegov *blistaše* bajrače (60) itd.

Tek je jedan primjer pluskvamperfekta koji se tvori od perfekta: Što *sam bio* onamo *poslao*, (24); a ostali su primjeri, ako se tvori od imperfekta, i to ponekad i starijega oblika pom. gl. biti: Pa vidio Duždova Bajloza, / Što mu *došo bje* iz Carigrada (24); Treću piše knezu Zaladskomu, / Gdje križare *podpisao bješe* (29); I *nebjehu savezle* se prazne (36); Pa od muke brode vatri daje, / Što nam *bjehu* cieli *ostanuli* (46); Nemogosmo u njeg ni gledati, / Jer nam *bjehu* oči *zablištale* (61); Kada s njime upane bajrače, / Što ga krvnik *bješe izdignuo* (65) itd.

Zapovjedni način istovjetan je hrvatskomu standardnom imperativu. U djelu se pronalazi dosta imperativa i najčešće je obraćanje pape Kalista III. svetomu Ivanu Kapistranu izravno, tj. u 2. l. jd., ali ponekad se pronalazi i u obraćanju drugim akterima bitke u obliku dijaloga: Čuj Ivane moj valjani sine (7); *Prikaži* jim ti moje pozdravlje (10); Pa ga *pripni* na prsa junačka (10); A ti sve jih *blagosivaj* redom (11); I *prišivaj* križe na haljine (11); Ti *neidji* u boj kardinale (20); Pa *zaplovi* niz Dunavo Ivo, / Još *prikupi* što god putem nadje (21); Ti *nečekaj* ni kralja ni cesara, / Već se *kreni* Isusov vojniče, / I *zaplovi* pravo niz Dunavo / Kod Varada *zaustavi* se grada, / Pa *prigledaj* u njem providjenje (25); *Neplaši* se moja slugo vierna! (29); Pa *vjeruj* se care gospodare (61); Već nas *sjeci* il' *odvodi* žive (61); *Udri* sinko u dobar ti bilo (64) itd.

⁸ Prilikom tiskanja nastale su neke pogreške koje se nalaze u dijelu *Njekoje glavnije pogriješke*, pa tako i glagol *nevidjoše* na str. 28. redak 10, a ispravno bi bilo *nevidjaše*.

Imperativ se još pronalazi u 1. l. mn. Još tanjoj se poutki *ufajmo* (17); te u 2. l. mn. Al *slušajte* jada golemoga (22); *Nemojte* mi osramotit Janka (55); A nu braćo moja *poslušajte!* (63).

Nekoliko je potvrda i glagolskoga priloga sadašnjega, poput: Na hi-ljade *namjenjujući* glave (12); *Čekajući* iz sela zalievka (17); *Pijuć* vino i *djakonišući* (28); Ni za drugu sumnju *neimajući* (41); *Nevideći* (49); *Bi-jući* ga pet nedjelja ravno (62); Tu Kapistran očim *gledajući*, / Slavi Boga, u nj se *ufajući* (65) itd. Nekada i u reduciranom obliku na -ć poput: *Uzdajuć* se u sreću i pravdu (12); *Dijeleć* jim zavoj i liekove (41); *Brojeć* vatre (43); *Gazeć* leše (49); Nebu *dižuć* ruke (51); Njekom rane *povezujuć* ljute, / Njekom *guleć* striele iz tijela (53); Te križari dave *sustižuć* (56) itd.

Glagolski se prilog prošli, kao i kod ostalih franjevac toga doba, tvori na -v poput: *Okrilativ* križem Kapistrane (11); Dva mu lista *izporučiv* biela (21); *Neosvetiv* imena Kristova, / Nit dušmana *odgnav* od domova (34); *Nepoželiv* svoju na ramenu (65); umjesto *okrilativši*, *isporučivši*, *neosvetivši*, *odagnavši*, *nepoželivši*. Osim toga pronalazi se primjer glagolskog priloga prošlog na -vši: To *rekavši* Jannku božijače (50).

Martić često upotrebljava i konstrukcije glagolskoga pridjeva trpnoga, „a mnogi su glagolski pridjevi trpni postali i pravim pridjevima” (Kolenić 2003: 101.): Križ na moja prsa *uvehnuta* (12); Koliko sam za Isusa *žudan*, / I da neću požaliti *trudan* (12); Kroji križe od sukna *poslana* (12); A što su jim *obećane* vojske (17); Gdje je jedno *ostavljeno* bilo, / *Ostavljeno* od oca i majke (33); Zavjetnici bojci *nemuštrani* (34); Umom *znani* i vojskom *valjani* (47); Jadne su nam vojske *nemuštrane* (50) itd.

Osim toga, često kod glagolskoga pridjeva radnoga u muškome rodu jednine dolazi do stezanja *au* u *o*: *sabro* (13); *kazivo* (13); *prikazo* (13); *podizo* (14); *pisu* (15); *poredo* (15); *stigo* (23); *došo* (24); *kazo* (24); *poslo* (24); *razgledo* (29); *vojevo* (49); *osto* (55); *nabro* (55); *saslušo* (61); *imo* (63); *čuvo* (64) itd.

U prilogima, česticama i veznicima pronalazi se navezak *-(i)re*, *-re*: *jošter* (15); *kojigodier* (22); *godier* (24); *ter* (30); *tere* (39); *jur* (50); *der* (64); *gdjegodier* (6); *kudgodier* (8); *jere* (20).

Usklični oblici najčešće dolaze na početku deseteračkoga stiha: *Kapistrane!* (27); *O!* (38); *Bože mio!* (48); *Bože mili!* (55); *Aman! care silan gospodare!* (60); *Lele!* (68); *Kuku!* (69); *Pa nu!* (72) itd.

4. Sintaksa

U Martićevu jeziku na kraju deseteračkoga stiha dolazi ličan glagolski oblik, ali ne često: jer i mene božja vjera *više* (20); U knjizi mu Miho *besjedio* (27); Njega knjige u Varadu *stigle*, / Kad vidio što mu jadne *kažu* (28); itd. To je jedno od obilježja starije franjevačke književnosti, ali češće se može pronaći negacija pomoćnoga glagola biti na kraju stiha, primjerice: A što reknu krivo biti *neće* (10); Istom što mu zaplovile *nisu* (15); Ni u koga ufat nam se *nije* (18); A ni car mu na daleku *nije* (20); Jere tvoje vojevati *nije* (20) itd.

Može se pronaći da atribut piše iza imenice, poput: Prošo si mi Italiju *ravnu*, / Sve gradove Germanije *silne*, / Prehodio i Česku *ubavnu*, / Snihodio i u Vlašku *ravnu* (7); sukna *crvenoga* (10); prsa *junačka* (10); moju krvcu *crnu* (12); vojvoda *slavni* (19) itd.

U djelu se pronalaze primjeri i slavenskoga genitiva: Reć bi nitko ni ostati *neće*, / Koji ne bi *križa* uprtio (12, 13); Nesta *vjetara*, nesta *crna mraka* (32); Nepožele ni s ramena *glave* (32); Neosvetiv *imena* Krstova (34); Ne da stigne *roblja* ni dinara (43); Ko neimo svirale ni *bubnja* (44); Niti ima časa počivanja (34); Ja nemam *ufanja* družu (50); Nit imaju *straha* od Turaka (58); Jer nestade *boja* i *razboja* (63); Nepoželi žića svetovnjega (71) itd.

Vezik *kano*, kako ga Tkalčević naziva *prisposodni* (Usp. Tkalčević 1862: 131), zapravo je poredbeni, a u djelu je u službi *kao*. Primjeri su: Križ na moja prsa uvehnuta, / *Kano* uzdar dosadanjeg patenja (12); Vrve oni za vojvodom vierni, / *Kano* biele za čobanim ovce (22, 23); Da je hrane i oda zla brane, / I udadu kad joj sreće bilo / *Kano* svoju kćercu rodjenicu (33); I njeg znaju vojskovodju svoga, / *Kano* borca Bogom poslanoga, / Popjevaju od veselja vela, / *Kano* da su na pir došli bili (41) itd.

Veznik *ter* (*tere*) pripada sastavnim veznicima, a Tkalčević u *Skladnji* (Usp. Tkalčević 1862: 125) veznike *te* i *pa* svrstava u zaključne veznike.

Primjeri su iz epa: Vele da se silni Turčin sprema, / Dignut silu uz Dunavo steču, / *Ter* razvratit uz Dunavo grade / Ponajprvlje Biograda biela (8); Nu Atilu Lav je zauzprao, / *Ter* se kletac vrnuo od grada; / Ali Lava sad u Rimu nema, / *Ter* se plašim i hramu Petrovu (9); Ako bili srca junáčkoga, / *Ter* odagnat hćeli dušmanina, / I spasit svoju otačbinu (10); U misničko oblači se ruho / *Ter* pokroči po gradu Budimu (12); Pa uz njija da se szdruže plavi, / Što se ima naporuci vojsci, / *Tere* s njima zaplove jedino (36) itd.

5. Leksik

Što se tiče leksika, kod Martića ima dosta riječi koje se smatraju zastarjelicama ili arhaizmima u širem značenju riječi, poput: *besjediti*⁹ (govoriti) (7); *cesar* (car) (22); *četa* (vojna jedinica) (23); *sukno* (tkanina) (30); *pir* (svečanost) (41); *Žudija* (Židov) (42); *haran* (čestit) (45); *zaur-lati* (viknuti) (52); *klanac* (strmina među brdima) (52); *gvoždje* (željezo) (53); *čeljad* (ukućani) (54); *bunišće* (gnojište) (56); *paklina* (katran) (56); *kika* (dio kose) (58); *pot* (znoj) (58); *čemernica* (kava) (gorčina, jad) (62); *žiće* (življenje) (71); *ruho* (odjeća) (74); *hudo* (ljuto) (77).

Glagoli: pa *jadova* imenjaku (45); zidine nam *zjaju* (45); a *nejmamo* ni zalihe hrane (45); da *čeknemo* i njegov (45); nasrnuli i mi da *udremo* (45); *srću* Turci (48); po leševim *bata* (48); pa se *vrću* (49); pa se *meću* (49); Turci *graju* (49); pust se grade održat *imade* (50); Bog *vojuje* (50); da

⁹ Riječi koje su obrađene u radu konzultirane su prema rječnicima: *Akademijin Rječnik*, 1880. – 1976. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 1-97. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.; Anić, Vladimir, 2004. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.; Antica Menac, Željka Fink Arsovski, Radomir Venturin, 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.; Gluhak, Alemko, 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.; *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 2002. Zagreb: Novi Liber.; Ladan, Tomislav, 2009. *Život riječi*. Zagreb: Novela Media.; Mažuranić, Vladimir, 1975. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb: Pretisak, Informator.; Ranko Matasović, Tijmen Pronk, Dubravka Ivšić, Dunja Brozović Rončević, 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, 1. svezak A – Nj. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.; Skok, Petar, 1971-1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.; Šetka, Jeronim, 1940. *Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla*. Šibenik.; Šetka, Jeronim, 1976. *Hrvatska kršćanska terminologija*. Split: Reprint.; Šime, Anić, Nikola, Klaić, Želimir, Domović, 2001. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: SANI-PLUS.; Škaljić, Abdulah, 1966. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

četvrtu silu *salomimo* (50); križare *jamlju* (51); *zasiplju* jame (52); *pri-pucuje* puška (53); *svikuje* se Allah i Alija (53); one *lieću* (53); *prijamlju* trudne ranjenike (53); *sprti* čeljad (54); *ciče* uši (55); već se *krve*, što u mucu *breče* (55); ko da *vriju* iz mravinjca mravi (56); pa se *jagme* (56); pa se *cvare* (56); Turci *baju* (58); *jami* štaku (58); i na mejdan *meću* (59) itd.

Također se uočava i sloj historizama, primjerice: *vojvoda* (zapovjednik) (8); *vladika* (zapovjednik) (8); *boljar* (odličnik) *vitez* (ratnik) (10); *knez* (vladarski naslov) (29); *božjak* (templar) (32); *križar* (59). Pronalaze se i neki regionalizmi poput *ćaća* (otac) (46); *bona* (jadan, bolestan) (68); *timor* (planinski masiv) (63) itd.

S obzirom na to da ep govori o borbi kršćanstva i islama, onda nije slučajno da je Martić upotrebljavao crkvenu terminologiju rabeći tako latinske i grčke riječi: *krst* (5); *Krist* (5); *papa* (5); *biskup* (11); *Isus* (10); *kardinal* (15); *fratar* (23); *kalež* (50); *križ* (50); *Marija* (misli se na Blaženu Djevicu Mariju, Majku Božju) (53); *oltar* (72), ali i druge riječi poput *dinar* (17); *lubarda* (26); *barun* (28); *kapetan* (57); *raka* (79).

Najveći sloj ipak su orijentalizmi. Okosnica epa jest borba, tursko-kršćanski rat, pa nije začuđujuće da je najviše leksema iz vojne terminologije: *jagmiti* (uzeti) (13); *dušmanin* (neprijatelj) (14); *bajrak* (barjak, zastava) (14); *katana* (vojnici) (18); *lagumati* (minirati) (26); *sablja* (hladno oružje) (28); *jenjičari* (janjičari, vojska) (35); *meteriz* (prokop u zemlji) (38); *kumbara* (top) (38); *gadara* (sablja) (41); *hordija* (vojska) (48); *šarampov* (rov) (48); *handžar* (dvosjekli mač) (48); *busija* (zasjeda) (59); *sejmeni* (pripadnik roda jenjičarskog pješastva) (60); *dalkluči* (vojnici s golom sabljom) (60); *čauš* (niži čin u turskoj vojsci) (60); *telal* (glasnik) (60); *kalpak* (ratnička kapa) (80).

Također, u epu se pronalaze i titule osmanskih velikaša koje nije potrebno dodatno pojašnjavati, jer su same po sebi opći pojmovi: *sultan* (26); *ban* (28); *paša* (39); *beg* (*bezi*) (60); *aga* (61); *baša* (61); *hodobaša* (61). Ostale riječi pripadaju različitim značenjskim poljima, stoga ih se neće posebno klasificirati, nego samo navesti: *harač* (porez) (9); *palanke* (zaostalo mjesto, utvrda) (13); *bedem* (debeo i visok zid) (37); *gjemija* (đemija, lađa, brod) (39); *mejdan* (prazan prostor) (40); *talambas* (mali starinski bubanj) (43); *zil* (zvonce) (43); *borija* (truba) (43); *tabor*

(utvrda, otvoren prostor) (44); *kurban* (žrtva) (46); *Allah* (Bog) (53); *Alija* (muž Mehmedove kćeri Fatime, prorok) (53); *čador* (šator) (60); *Aman* (milost) (60); *Jegdir Allah* (Bog je jedan) (60); *kaur* (nevjernik, kršćanin) (60); *derviš* (redovnik) (60); *fajda* (korist) (61); *devlet* (carevina, država) (62); *kava* (topli napitak) (62); *Mehmed* (prorok) (62); *tavan* (potkrovlje) (64); *kaldirma* (pločnik) (64); *Muslomani* (narod islamske vjeroispovijesti) (69).

Od ostalih riječi stranoga podrijetla pronalaze se talijanizmi: *galija* (trgovački ratni brod) (15) i *šajka* (ratni brodić, čamac) (26); germanizmi: *rit* (močvara) (33); *šanci* (utvrđeniji rov) (48); *štaka* (štap) (58); hungarizmi: *čarda* (gostionica izvan naselja) (44); srbizmi: *otadžbina* (domovina) (10); rusizmi: *čumija* (kuga) (68).

Od tvorbe riječi koju pronalazimo u Martićevu leksiku najčešće se uočava srastanje: *koigodj* (5); *gdjegod* (12); *obadva* (13); *štogodj* (36); *svekoliko* (23); *pedeset* (24); *dviesta* (36); *četirdeset* (40); *šeset* (42); *doklegodj* (48); *triput* (55) itd.

U nekoliko primjera vidljivo je slaganje: *blagosov* (25); *knjigonoša* (31); *bogodana* (31); *vojskovodja* (41); *viekotrajna* (73) itd.

Složeno-sufiksalsnu tvorbu pronalazimo kod ovih riječi: *gdjegodier* (6); *imendanče* (6); *kudgodier* (8); *velebojna* (8); *velemoćje* (20); *kojigodier* (22); *pravovjerni* (42); *poluvjerni* (42); *slavobojna* (55) itd.

Posebnost su Martićeva pjesništva i konstrukcije riječi istoga korijena, kao u sintagmama: *službu odslužio* (7); nežali *muke mučeniče* (8); *slovi slovom* (10); *pustare puste* (13); *tvoju trudbu trudbeniče* (23); *hiljada hiljada* (27); *a nehaje za nehaj* (29); *zapovjednik zapovieda* (40); *svirale svire* (41); *zabubnjali talambusi bubnji* (43); *muči muke* (44); *momke križa križem* (54); *iz mravinjca mravi* (56); *dim se dimi* (56); *pjenom zapjenili* (64); *ušćap je ušćapilo sunce* (66); *kužna razkužio* (68); *vojevali vojno* (68); *i trudili trudbu* (73); *bez ovčara ovce* (77).

Martić je gotovo uvijek koristio onomastičke oblike, odnosno toponime, hidronime, etnonime, specifične za jezik njegova doba: *Germanija* (7); *Ungarija* (7, 19); *Česka* (7); od *Vospora* (9); *Stambol* (14); *Evropa* (19); od *Segeda* grada (23); iz *Mljetaka* (23); *Arbanija* (24); susrećao *Franceza* (24); *Dunaj* (26); dva *Madjara* i dva *Slavjanina* (32); djevojka

bila *Srbijanka* (33); pune bojnijeh *Srbalja* (36); puno *Hrvaćana* (42); *Bošnjana* (42); *Ugričića* (42); *Žudija* (42); *Carigrad* (47); *Mandaljena* (52); *Turad* (53); *Dunavo* (57); *Rumelija* (67); *Muslomani* (69).

Često se koristio kontaktnim sinonimima: štogodj ima *ladja* i *brodova* (14); pune *šajke* praha i olova / puni *brodi* hrane svakojake (26); pune krance *žita* i *mliva* (26); i pribere štogodj ima *ladja* / bilo *kranca*, bilo li *čamacca* (36); pa povezu *čamce* i *korabi* (36); na rovine navukli *topove* / i *kumbare* što rove gradove (38); i *gjemiju* pokrhalo sjajnu / i kad bilo da će tonut *ladja* (39); zabubnjali *talamasi bubnji* (43); natuljiše *šarampove šance* (48); upališe *tope* i *lubarde* (48); nit ko *mari*, što gadare zveče / nit ko *haje*, što upali ječe (55); sjede *vlase* vjetar mu nihaše / a niz lišca *znoj* ga probijaše / on nehaje što vikor *kiku* niše / niti što ga *pot* sa čela liže (58) itd.

Martić je ponekad koristio dvostruku ili, pak, trostruku negaciju radi pojačavanja dojma: da *nečini niko nikom* krivo / da se *nikom ništa* ukrasti *nema* (42); pa *ne bilo nikomu nepravde* / *niti* kradje, *nit* grdnje, *ni* psovke, *nit* ikojih čina *nečistijeh* (42); *nebješe* jim drago *nikoliko* (44); *niti* jede, *nit* spava junače, / *niti* ima časa počivanja (44) itd.

Kroz cijelo djelo koristi se anaforam, stilskom figurom kojom se ponavljaju riječi na početku stiha: *pune* šajke praha i olova / *puni* brodi hrane svakojake / *pune* krance i žita i mliva (26); *gdje l'* Biograd, gdje li Carigrade / *gdje li* Grci lukavi vladari / *gdje li* tupi nemeši Madjari (47); *kad* turački zatutnjaše bubnji / *kad* tabori odsvud zauralali / *kad* ustala cika ubojnika (52); *što su* čuda činili križari / *što su* glava posjekli Madjari / *što li* krvi prolio je Janko / *što li* imo muke Kapistrane / *što li* vojska propatila ciela (63) itd.

Zaključak

Fra Grgo Martić franjevac je Bosne Srebrene, ugledan književnik i intelektualac, koji je već za života nazivan hrvatskim Homerom. Martić je bio središnja ličnost svoga doba, poznavatelj nekoliko stranih jezika, političar koji se zalagao za kršćane i narod uopće u nimalo mirnu razdoblju 19. stoljeća u Bosni. Iza sebe je ostavio bogat spisateljski rad, a u

svoja djela unosio je društvene, kulturne, političke i vjerske (ne)prilike u Bosni i Hercegovini. Martić je najplodniji bosanskohercegovački pisac 19. stoljeća u čijim se djelima prepoznaju jezične osobitosti franjevačke književnosti iz prethodnih razdoblja, srednjobosanski idiom, utjecaj zagrebačke filološke škole i okretanje hrvatskoj jezičnoj praksi nakon austrougarske okupacije. Martićev ep *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskoga* iz 1887. godine sastoji se od četiri dijela: *Poslanstvo, Vieće, Sprema i Pobjeda*. Na početku epa nalazi se govorna čestitka, u povodu imendana, biskupu Josipu Jurju Strossmayeru: *slavnomu imendanu preuzvišenoga i presvietloga gospodina Josipa Jurja Strossmayera, biskupa bosansko-djakovačkoga*, a na kraju *Bojna molitva*. Jezične osobitosti mogu se pratiti u odnosu na današnje stanje jezika kroz slovopis, pravopis, fonologiju, morfologiju, sintaksu i leksik. Slovopis je Martić pratio uglavnom po ugledu na zagrebačku filološku školu. Fonem /ž/ bilježio je dvoslovom *dž* i pronalazi se u turskim riječima, fonem /j/ bilježi dvoslovom *dj*, koristi često fonem /ć/, sekundarno /h/, a za današnju suglasničku skupinu *hv* koristi *f*. Što se tiče pravopisa, služio se, opet po uzoru na zagrebačku filološku školu, morfonološkim pravopisom. U njegovu ijekavskom govoru uočavaju se kolebanja s intervokalnim *j*, a ikavicom se služi tek u nekoliko riječi: *proliti, Biograd* itd. Iako je rođenjem ikavac jer se rodio u zapadnoj Hercegovini, odlaskom u središnju Bosnu prihvaća ijekavski govor. U zamjeničkopriložkim oblicima čuva je: *njekoliko, nješto* itd., a šćakavizmi su također obilježje djela. U morfologiji uočava se prethodna starija deklinacija u sklonidbi pridjevskih i zamjeničkih oblika. Česta je zamjena nominativa vokativom, a koristio je i kratku množinu: *prišivaj križe, od zapada kralji*. Kao i drugi njegovi suvremenici služi se krnjim perfektom, a česta je uporaba aorista, imperfekta i pluskvamperfekta. Imperativ je kao i današnji oblik, a glagolski prilog prošli najčešće završava na *-v*. Komparacija pridjeva zanimljiva je zato što u cijelome djelu u superlativu uz rječicu *naj* koristi i rječicu *po* (ponajbolji) jer time se ublažava značenje superlativa.

Što se tiče sintakse, na kraju deseteračkoga stiha ponekad dolazi ličan glagolski oblik, kao i atribut. U epu se pronalaze primjeri slavenskoga genitiva, poredbeni veznik *kano* i sastavni *ter (e)*.

Leksik je slojevit, koristi se zastarjelicama ili arhaizmima, ali i posuđenicama. U njegovu leksiku pronalaze se latinske i grčke riječi koje pogoduju tematici njegova epa. Najveći su sloj ipak orijentalizmi, i to najviše iz vojne terminologije. Osim ovih posuđenica pronalaze se i talijanizmi, germanizmi, hungarizmi, srbizmi i rusizmi. Leksik su obilježile i konstrukcije istoga korijena, ali i kontaktni sinonimi. Martić je „za pravo pisao za bosanskohercegovačke potrebe, ali u Hrvatskoj su mu djela bila primana i kao primjer živoga štokavskog jezika s pravih izvora narodnoga govora” (Brozović 1972: 50). Martićeva su djela izazov za kulturna, književna, povijesna, a napose jezična istraživanja.

Izvori

MARTIĆ, FRA GRGO. (1887). *Obrana Biograda godine 1456., slavje svetoga Ivana Kapistranskog*. Đakovo. Biskupijska tiskara.

Literatura

AKADEMIJIN RJEČNIK. (1880-1976). *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. sv. 1-97. Zagreb. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

ANDRIĆ, STANKO. (1998). Sv. Ivan Kapistran kao čudotvorac za života. *Croatia Christiana periodica*, 22(42). 1-26.

ANIĆ, VLADIMIR. (2004). *Veliki rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb. Novi Liber.

BAKOVIĆ, MATIJAS, GRČEVIĆ, MARIO. (2018). Jezik prvih brojeva Bosansko-hercegovačkih novina iz 1878. godine. *Kroatologija*, 9(1-2). 5-25.

- BROZOVIĆ, DALIBOR. (1972). Uloga bosanskohercegovačkih franjevacu u formiranju jezika hrvatske književnosti i kulture – od Divkovića do fra Grge Martića. *Jezik*, 20(2). 37-51.
- GLUHAK, ALEMKO. (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb. August Cesarec.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. (2002). Zagreb. Novi Liber.
- KOLENIĆ, LJILJANA. (1990). Slavonski dijalektalni elementi u jeziku J. J. Strossmayera. *Filologija*, 18. 61-66.
- KOLENIĆ, LJILJANA. (2003). *Pogled u strukturu hrvatske gramatike*. Osijek. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.
- KORUNIĆ, PETAR. (1996). Fra Grgo Martić i hrvatski nacionalni pokret. *Zbornik radova znanstvenoga skupa fra Grgo Martić i njegovo doba*. Zavičajni klub Posušje. Zagreb. 57-78.
- KUNA, HERTA. (1983). *Jezik Bosanskog prijatelja*. Sarajevo. Svjetlost.
- LADAN, TOMISLAV. (2009). Život riječi. Zagreb. Novela Media.
- LEŽENIĆ, ZDENKA, MUSA, ŠIMUN. (2009). O jeziku i stilu spisateljskog djela fra Antuna Kneževića. *Croatica Christiana periodica*, 33(64). 93-105.
- LOVRIĆ-JOVIĆ, Ivana. (2008). Morfološka svojstva jezika hrvatskih dubrovačkih oporuka iz 17. i 18. stoljeća. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34(1). 217-237.
- MATASOVIĆ, RANKO, PRONK, TIJMEN, IVŠIĆ, DUBRAVKA, BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. (2016). *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, sv. 1., A-Nj. Zagreb. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MAŽURANIĆ, ANTUN. (1869). *Slovnica hervatska: za gimnazije i realne škole. Rječoslovje. Dio I*. Zagreb. Tiskom Karla Albrechta.
- MAŽURANIĆ, VLADIMIR. (1975). *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb. Informator.
- MENAC, ANTICA, ARSOVSKI, ŽELJKA FINK, VENTURIN, RADOMIR. (2014). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb. Naklada Ljevak.

- MIJATOVIĆ, ANĐELKO. (1987). Ivan Kapistran i borbe za Beograd 1456. godine. *Croatica Christiana periodica*, 11(19). 156-164.
- MILAKOVIĆ, JOSIP. (1906). *Fra Grgo Martić*. Sarajevo. Hrvatsko društvo Napredak.
- PRANJKOVIĆ, IVO. (2000). *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Zagreb. Matica hrvatska.
- PRANJKOVIĆ, IVO. (2008). *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada.
- SKOK, PETAR. (1971-1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb. JAZU.
- ŠETKA, JERONIM. (1940). *Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla*. Šibenik.
- ŠETKA, JERONIM. (1976). *Hrvatska kršćanska terminologija*. Split. Reprint.
- ŠIME, ANIĆ, KLAIĆ, NIKOLA, DOMOVIĆ, ŽELIMIR. (2001). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb. SANI-PLUS.
- Šimundić, Mate. (1971). *Govor Imotske krajine i Bekije*. Sarajevo. ANUBiH.
- ŠKALJIĆ, ABDULAH. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo. Svjetlost.
- TKALČEVIĆ, ADOLFO WEBER. (1862). *Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije*. Beč. Tisak OO. Mehtaristah.
- VONČINA, JOSIP. (1976). O izvorima i jezičnim slojevima Lucićeve „Robinje“. *Dani Hvarškoga kazališta*, 3(1). 135-184.

Original scientific paper
Received on January 24, 2023
Accepted on April 21, 2023

MARIJANA GALIĆ
Secondary vocational school Posušje
marijana.galic0312@gmail.com

INSIGHT INTO THE LANGUAGE OF MARTIĆ'S EPIC POEM *OBRANA BIOGRADA GODINE 1456, SLAVJE SVETOGA IVANA KAPISTRANSKOGA*

The paper studies the language in Martić's epic poem *Obrana Biograda godine 1456, slavje svetoga Ivana Kapistranskoga* (*The Defense of Biograd in 1456, the celebration of Saint John of Capistrano*). This literary work is divided into four parts: *Poslanstvo, Vieće, Sprema i Pobjeda* (*Mission, Council, Readiness and Victory*). At the beginning of the epic, there is an annual felicitation to Bishop Josip Juraj Strossmayer, and at the end of the epic, *Bojna molitva* (*The Battle Prayer*). The epic was printed in Đakovo in 1887 in the diocesan printing house. In the epic, which is based on a historical-religious theme, it can be seen that Martić followed the Franciscan writing tradition, oral literature, and language principles of the Zagreb philological school, while adhering to the Central Bosnian idiom. This is observed through spelling, orthography, phonology, morphology, syntax and lexis.

Keywords: language; epic poem; Franciscan; spelling; orthography; phonology; morphology; syntax; lexicon